

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2021-2.9>

І. А. Боровська, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ

А. В. Петровський, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ

СУТНІСТЬ ТА ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ В ПОЗОВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Статтю присвячено дослідженню принципу пропорційності, його сутності й місця в системі принципів цивільного судочинства, взаємозв'язків з іншими принципами цивільного судочинства, а також правової реалізації у здійсненні цивільного судочинства в порядку позовного провадження.

У статті розглядаються теоретичні розробки та доктринальні наукові підходи до принципу пропорційності як складника верховенства права, розуміння його сутності та юридичної природи як основоположного принципу цивільного судочинства, а також окремі аспекти історичного розвитку та новітнє розуміння досліджуваного принципу в контексті висновків, сформованих практикою Європейського суду з прав людини.

На підставі проведеного аналізу судової практики відповідної міжнародної судової установи виокремлено чотири групи вимог принципу пропорційності щодо правомірності і виправданості обмежень, які можуть застосовуватися судом до учасників справи під час здійснення правосуддя, а саме: законність обмеження; правомірність (легітимність) мети обмеження; необхідність обмеження, що має бути домірним з його метою та відповідним їй; існування законодавчо визначених механізмів захисту від неправомірності обмеження.

Досліджено реалізацію принципу пропорційності під час здійснення цивільного судочинства в порядку позовного провадження в контексті вирішення судом питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження. У зазначеній площині проаналізовано практику розгляду спорів у цивільному процесі ЄС, в якій правозастосування принципу пропорційності знаходить своє безпосереднє втілення у визначенні процедури вирішення «дрібних спорів».

На підставі теоретичних наукових доробок, аналізу вітчизняного цивільного процесуального законодавства та судової практики Європейського суду з прав людини сформовано наукову позицію щодо сутності принципу пропорційності шляхом виокремлення його характерних ознак. Визначено зміст принципу пропорційності, який розглядається як сукупність складових вимог, що підлягають урахуванню судом у визначенні процесуальних дій, якими обмежуються права учасників справи, а саме: законність таких дій; відповідність їх правомірній (законній) меті; необхідність учинення таких дій; їх домірність тій процесуальній меті, задля якої вони вчиняються; відповідність обмежень завданням та основним засадам (принципам) цивільного судочинства. За результатами проведеного дослідження зроблено висновки.

Ключові слова: принципи цивільного судочинства, принцип пропорційності, верховенство права, система принципів цивільного судочинства, позовне провадження, спрощене позовне провадження, Європейський суд з прав людини.

I. A. Borovska, A. V. Petrovskiy. Essence and certain aspects of legal implementation of the principle of proportionality in claim proceedings in civil judiciary

The article is devoted to the study of the principle of proportionality, its essence and place in the system of principles of civil proceedings, relationships with other principles of civil proceedings, as well as the legal implementation of civil proceedings in litigation.

The article considers theoretical developments and doctrinal scientific approaches to the principle of proportionality as a component of the rule of law, understanding its essence and legal nature as a fundamental principle of civil justice, as well as some aspects of historical development and the latest understanding of the principle man.

Based on the analysis of the case law of the relevant international judicial institution, four groups of requirements of the principle of proportionality regarding the legality and justification of restrictions that may be applied by the court to the parties in the administration of justice, namely: legality of restrictions; legitimacy (legitimacy) of the purpose of restriction; the need for a restriction that must be commensurate with and consistent with its purpose; existence of legally defined mechanisms of protection against illegality of restriction.

The implementation of the principle of proportionality in the implementation of civil proceedings in the context of claim proceedings in the context of the court's decision on the case in the simplified proceedings. In this area, the practice of dispute resolution in EU civil proceedings is analyzed, in which the application of the principle of proportionality is directly embodied in determining the procedure for resolving "small disputes".

On the basis of theoretical scientific achievements, analysis of domestic civil procedural legislation and case law of the European Court of Human Rights, a scientific position on the essence of the principle of proportionality has been formed by

© I. A. Боровська, А. В. Петровський, 2021

distinguishing its characteristic features. The content of the principle of proportionality, which is considered as a set of component requirements to be taken into account by the court in determining the procedural actions that limit the rights of the parties, namely: the legality of such actions; compliance with their legitimate (legitimate) purpose; the need to perform such actions; their proportionality to the procedural purpose for which they are committed; compliance of restrictions with the tasks and basic principles (principles) of civil proceedings.

Based on the results of the study, conclusions were drawn.

Key words: principles of civil procedure, principle of proportionality, rule of law, system of principles of civil procedure, claim proceedings, simplified claim proceedings, European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Унаслідок реформування вітчизняного законодавства, нагальність якого зумовлюється міжнародними тенденціями глобалізації фундаментальних прав людини, створення належних механізмів судового захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави, а також необхідністю побудови на національному рівні оптимізованої та модернізованої моделі цивільного процесу, яка би відповідала сучасним світовим стандартам, до ЦПК України внесені суттєві зміни і запроваджені нові інститути. Так, на позитивному рівні систематизовано основні засади (принципи) цивільного судочинства та закріплено низку загальноновизнаних принципів у ч. 3 ст. 2 ЦПК України, які здебільшого сформовані практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та до цього часу не були відображені як галузеві принципи цивільного судочинства на законодавчому рівні. У цій площині слід звернути увагу на принцип пропорційності (п. 6 ч. 3 ст. 2 ЦПК України), який є однією з новел цивільного процесуального законодавства.

Сутність принципу пропорційності відображена в статті 11 ЦПК України. Виходячи з аналізу вказаної статті, принцип пропорційності в площині його правозастосування знаходить своє головне втілення у визначенні судом порядку здійснення провадження у справі з урахуванням законодавчо визначених критеріїв, перелік яких не є вичерпним. До критеріїв, які має враховувати суд, належать: завдання цивільного судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціна позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін; час, необхідний для вчинення тих чи інших дій; розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо (ст. 11 ЦПК України).

Є очевидним, що нагальність законодавчого закріплення принципу пропорційності в системі принципів цивільного судочинства пов'язана насамперед з оптимізацією та модернізацією цивільного процесу в межах його реформування, запровадження спрощеної процедури розгляду цивільних справ у позовному провадженні та низки дискреційних повноважень суду під час здійснення правосуддя, які не були передбачені ЦПК України до внесення змін Законом України від 3 жовтня 2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [1, с. 64].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика принципів цивільного судочинства завжди була актуальним предметом наукових розвідок, що зумовлено особливою роллю принципів у формуванні та систематизації цивільного процесуального законодавства, виробленні єдиних підходів до розуміння та правозастосування норм права, а також розвитку і вдосконалення механізму судового захисту прав та інтересів. У науці цивільного процесуального права є чимало монографічних та наукових праць, присвячених тематиці принципів цивільного судочинства, дослідженню їх юридичної природи та специфіки правозастосування, зокрема таких вітчизняних і зарубіжних науковців: А.В. Андрушка, О.Т. Боннера, Є.В. Васьковського, О.В. Гетьманцева, К.В. Гусарова, П.Д. Гуйвана, М.А. Гурвича, А.О. Добровольського, М.В. Жушмана, О.І. Ізарової, В.В. Комарова, В.А. Кройтора, М.П. Курило, Д.Д. Луспеніка, Ю.В. Мамницького, О.В. Немировської, С.П. Погребняка, Ю.Д. Притики, А.М. Приймака, Н.Ю. Сакари, В.М. Семенова, Г.П. Тимченка, О.С. Ткачука, М.Й. Штефана, О.В. Шутенко, М.М. Ясинка та ін. Наукові доробки вказаних учених становлять фундамент для подальшого дослідження принципу пропорційності, а також його впливу на формування цивільного процесуального законодавства та єдиної судової практики в процесі правозастосування цивільних процесуальних норм. Водночас більшість наукових розвідок учених базувалися на теоретичних розробках і аналізі вітчизняного цивільного процесуального законодавства до внесення змін у ЦПК України та започаткування кардинально нових підходів до систематизації принципів цивільного судочинства, а також позитивного закріплення низки норм міжнародного права та принципів, сформованих практикою ЄСПЛ, як принципів цивільного судочинства, в тому числі і принципу пропорційності. Такі принципи здебільшого розглядалися в доктринальному і концептуальному значенні як змістові елементи принципу верховенства права. Зазначене актуалізується відсутністю в доктрині цивільного процесуального права єдиного підходу щодо сутності вимог принципу пропорційності, визначення змісту й місця досліджуваного принципу в системі принципів цивільного судочинства, що зумовлюється його юридичною природою і змістовою специфікою, а також необхідністю переосмислення наукових уявлень щодо особливостей реалізації принципу пропорційності в умовах реформованого цивільного процесуального законодавства.

Мета статті. Наведене свідчить про нагальність наукових розробок у цій сфері, що опосередковується метою цієї статті – дослідженням сутності та змісту принципу пропорційності та особливостей реалізації вказаного принципу під час здійснення судочинства в порядку позовного провадження.

Виклад основного матеріалу. У доктринальній характеристиці сутність принципу пропорційності головно зводиться до необхідності забезпечення в правовому регулюванні балансу необхідного втручання у приватні справи [2, с. 146], розумного балансу приватного і публічного інтересів, відповідно до якого цілі обмежень прав повинні бути істотними, а засоби їх досягнення – обґрунтованими і мінімально обтяжливими для осіб, чії права обмежуються [3, с. 197–203].

Зміст досліджуваного принципу становить низка основних вимог, серед яких у науковій літературі виокремлено: 1) встановлення певних правових обмежень повинно бути легітимним й істотним, тобто державні заходи не можуть здійснюватися без відповідної мети [4, с. 68]; 2) обмеження, що переслідують істотну мету, мають бути домірними – об’єктивно виправданими, обґрунтованими, що у правозастосовній площині виявляється в забороні непридатних, непотрібних і надмірних заходів [5, с. 78]; 3) у разі введення обмежень має забезпечуватися розумний баланс приватних і публічних інтересів, який можна вважати оптимальним лише за умови, що обмеження, яке запроваджується, не посягає на саму сутність того чи іншого права та не призводить до втрати його реального змісту [6, с. 305].

В історичному аспекті, на думку дослідників, ідеї пропорційності беруть свій виток ще за часів античності [7, с. 3]. У працях мислителів того часу співіснування особи і держави пропонується розглядати з позиції забезпечення справедливості діяльності влади [8, с. 30]. Так, в етичній доктрині Арістотеля домірність є елементом справедливості, набуваючи визначального значення для практичного відтворення останньої в різних сферах (у тому числі соціальній і правовій) публічного та приватного життя індивіда, суспільства та держави в цілому [9, с. 199, 201–203]. В обґрунтування таких поглядів Арістотель зазначав, що справедливе – це пропорційне, а несправедливе – те, що порушує пропорційність [10, с. 152].

Конкретних обрисів сучасного вигляду принцип пропорційності набирає в Німеччині в XIX – XX ст. [11, с. 70] в межах поліцейського права. Верховний (пізніше Конституційний) суд Німеччини «вивів» принцип пропорційності (*Verhaeltnismaessigkeit*) з кодифікації прусського права XVIII ст., коли Кодекс публічного права уповноважив поліцію застосовувати тільки необхідні засоби для забезпечення громадського порядку, спокою та безпеки [12, с. 319].

Новітнє розуміння сутності та змісту принципу пропорційності, а також головний вплив на його втілення в національні правові системи країн континентального права, в тому числі й у вітчизняне процесуальне законодавство, було інтерпретовано практикою ЄСПЛ. Досліджуваний принцип поряд із принципами правової визначеності та законності розглядається в рішеннях ЄСПЛ як конкретизуюча складова частина принципу верховенства права, що опосередковується в реалізації природних прав, визначених Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція, ЄКПЛ), у запобіганні надмірного, не виправданого обмеження прав і свобод людини під час здійснення правосуддя, а також наданні можливості учасникам судового процесу апелювати до цього принципу в разі порушення основних вимог принципу пропорційності [1, с. 65].

У цій площині ЄСПЛ було сформульовано низку висновків, у яких опосередковується визначення сутності принципу пропорційності як складової частини верховенства права та вимог, які характеризують зміст досліджуваного принципу. З аналізу вказаних висновків ЄСПЛ можна виокремити чотири групи вимог щодо правомірності та виправданості обмежень, які застосовуються до особи (учасника справи) під час здійснення правосуддя, а саме: 1) законність обмеження. Так, зокрема у п. 169 рішення ЄСПЛ від 09 січня 2013 року у справі «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11) судом зазначається, що обмеження прав людини і втручання в її приватне життя з боку держави має відповідати принципам законності втручання, тобто будь-який захід, яким обмежується право людини, має бути таким, що має певне підґрунтя в національному законодавстві та стосується якості закону, про який йдеться, вимагаючи, щоб він був доступний для зацікавленої особи, яка, окрім того, повинна мати можливість передбачити наслідки його дії щодо себе [13]; 2) правомірність (легітимність) мети такого втручання, що виявляється в його обґрунтованості та «має бути засновано на законі і слугувати правомірній меті» (п. 55 рішення ЄСПЛ від 29 червня 2004 року у справі «Жовнер проти України» (заява № 56848/00) [14]; 3) необхідність обмеження, що має бути пропорційним його меті та відповідати їй. У площині дотримання цієї вимоги ЄСПЛ доходить висновку, що оцінка відповідності правомірності втручання має здійснюватися за трьома аспектами згідно зі статтею 8 Конвенції – оцінкою законності, законної мети та необхідності такого «втручання» (п. 92 рішення ЄСПЛ від 25 вересня 2018 року у справі «Денісов проти України» (заява № 76639/11) [15]. Втручання держави є порушенням ст. 8 Конвенції, якщо воно не може розглядатись як «необхідне в демократичному суспільстві» (п. 47 рішення ЄСПЛ від 18 грудня 2008 року у справі «Савіні проти України», заява № 39948/06) [16]; 4) існування законодавчо визначених чинників захисту від неправомірності такого обмеження, що полягає у сформованих до законодавства стандартів, відповідно до яких «повинен забезпечуватися певний рівень юридичного захисту проти свавільного втручання з боку державних органів». Існування конкретних процесуальних гарантій є в цьому контексті необхідним (п. 179 рішення ЄСПЛ від 09 січня 2013 року у справі «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11) [13].

Отже, принцип пропорційності пов'язаний насамперед із проблемою правомірності обмежень прав людини [17, с. 115–119], для розв'язання якої врахуванню підлягає низка питань, які послідовно вирішувалися ЄСПЛ із застосуванням положень Конвенції, а саме: 1) чи було передбачене законом те обмеження (втручання), що заперечується; 2) чи переслідувало воно одну з легітимних цілей ЄКПЛ; 3) чи було воно необхідним у демократичному суспільстві; 4) чи було воно домірним тій правовій меті, якої хотіли досягти? [18, с. 161].

У низці наукових праць принцип пропорційності розглядається також у правовому зв'язку з верховенством права в контексті визначення меж дискреційних повноважень суду. Так, на думку С.П. Головатого, верховенство права не вимагає скасування широких дискреційних повноважень, а зумовлює вимогу існування правових засобів ефективного контролю за їх здійсненням – дотримання правил і принципів, що обмежують дискреційні повноваження [19, с. 677]. Варто констатувати, що у відповідному аспекті досліджуваний принцип як змістова складова частина верховенства права тісно пов'язаний з принципом правової визначеності, оскільки роль останнього опосередковується необхідністю чіткої законодавчої регламентації підстав запровадження судом процесуальних дій, якими обмежуються права учасників справи, а також визначення меж дискреційних повноважень суду під час вчинення інших процесуальних дій.

На відміну від вищерозглянутих доктринального підходу та розуміння ЄСПЛ сутності принципу пропорційності як складової частини верховенства права, вітчизняним законодавцем досліджуваний принцип віднесено до самостійного галузевого принципу в системі принципів цивільного судочинства, що насамперед пов'язано з необхідністю забезпечення реалізації цивільних процесуальних норм під час здійснення правосуддя в цивільних справах та дотримання меж дискреційних повноважень судом, зокрема в запровадженні ним забезпечувальних заходів.

З аналізу положень ЦПК України випливає, що відповідний принцип прямо або опосередковано інтегрується і знаходить свій безпосередній вияв під час вирішення судом питань, пов'язаних з визначенням порядку розгляду справи як на стадії провадження у справі в суді першої інстанції, так і на стадіях перегляду та оскарження судових рішень.

До процесуальних дій суду, необхідність учинення яких зумовлюється завданням цивільного судочинства (ч. 1 ст. 2 ЦПК України) та які водночас можуть обмежувати права учасників справи, належить, зокрема, вирішення судом питання про: розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження (ч. 3 ст. 274 ЦПК України), забезпечення позову (ч. 3 ст. 150 ЦПК України), зустрічне забезпечення (ч. 5 ст. 154 ЦПК України), відкриття касаційного провадження або відмову в його відкритті в разі касаційного оскарження судових рішень у малозначних справах та справах із ціною позову, що не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, у випадках, установлених п. 2 ч. 3 ст. 389 ЦПК України, а також опосередковано – стосовно попереднього визначення суми судових витрат (ч. 2 ст. 134 ЦПК України), попередньої оплати судових витрат (ч. 3 ст. 135 ЦПК України).

Звернемо увагу на реалізацію принципу пропорційності під час здійснення цивільного судочинства в порядку позовного провадження, а саме вирішення судом питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження.

Відповідно до приписів статей 19, 274 ЦПК України поряд зі справами, для яких призначена спрощена процедура розгляду (пункти 1–3 ч. 4 ст. 19, ч. 1 ст. 274 ЦПК України), в порядку спрощеного позовного провадження може бути розглянута будь-яка інша справа, віднесена до юрисдикції суду, яка належить до: 1) справ незначної складності; 2) інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення спору, крім справ, які з урахуванням характеру спірних правовідносин розглядаються виключно в загальному позовному провадженні (ч. 4 ст. 274 ЦПК України).

Водночас для вирішення судом питання про розгляд справ, визначених у п. 4 ч. 4 ст. 19 ЦПК України як справи незначної складності, та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи, в порядку спрощеного позовного провадження з урахуванням категорії відповідних справ за предметом спору, необхідним є одночасне існування таких умов, як-от:

- 1) подання до суду позивачем клопотання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження (ч. 1 ст. 276 ЦПК України);
- 2) відсутність у відповідача заперечень проти розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження (ч. 4, 5 ст. 277 ЦПК України);
- 3) необґрунтованість заперечень відповідача проти розгляду справи в порядку позовного провадження в разі подання ним до суду заяви з такими запереченнями (ч. 4 ст. 277 ЦПК України).

З аналізу вказаних положень ЦПК України вбачається, що у випадку надання до суду заперечень відповідача про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження та залежно від їх обґрунтованості суд у кожному конкретному випадку вирішує питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження або загального позовного провадження з урахуванням критеріїв, визначених у ч. 3 ст. 274 ЦПК України, та приписів ст. 11 ЦПК України, в якій правозастосування принципу пропорційності має прямий регулятивний характер.

У свою чергу, якщо за результатами розгляду клопотання позивача та заяви із запереченнями відповідача проти розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження суд дійде висновку про доцільність розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, то далі за наслідками відповідних процесуальних дій суду до учасників справи можуть бути застосовані обмеження їхніх процесуальних прав, передбачених положеннями ЦПК України, а саме: розгляд справи без проведення підготовчого судового засідання (ч. 3 ст. 279 ЦПК України); розгляд справи без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами в разі відмови в задоволенні клопотання сторони про розгляд справи в судовому засіданні за одночасного існування умов, передбачених ч. 6 ст. 279 ЦПК України; дослідження доказів і письмових пояснень, викладених у заяві без участі учасників справи (ч. 8 ст. 279 ЦПК України); розгляд справи по суті в судовому засіданні без проведення судових дебатів у випадку повідомлення (виклику) учасників справи з огляду на специфіку процесуальної форми розгляду справи за спрощеною процедурою (ч. 8 ст. 279 ЦПК України).

Отже, можна констатувати, що в площині правозастосування вказаних норм цивільного процесуального законодавства принцип пропорційності знаходить своє втілення у вирішенні судом питання про визначення порядку розгляду справи в позовному провадженні в межах його дискреційних повноважень та має безпосередній функціональний зв'язок з таким міжгалузевим принципом судочинства, як безпосередність судового розгляду, галузевим принципом цивільного судочинства – змагальністю сторін (п. 4 ч. 3 ст. 2 ЦПК України), а також основними засадами судочинства, визначеними конституційними нормами, – змагальністю сторін та свободою в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості (п. 3 ч. 1 ст. 129 Конституції України), якими суд має керуватися для виконання завдань цивільного судочинства – справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ – під час вчинення вищерозглянутих процесуальних дій.

У площині дотримання судом вимог пропорційності у вирішенні питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження, а також з урахуванням існування функціонального зв'язку досліджуваного принципу з іншими принципами цивільного судочинства, про що йшлося вище, варто звернутися до практики розгляду спорів у цивільному процесі ЄС, в якій правозастосування вказаного принципу знаходить своє безпосереднє втілення у визначенні процедури вирішення «дрібних спорів».

Так, у ст. 7 Європейської процедури вирішення дрібних спорів, затвердженої Регламентом (ЄС) № 861/2007 Європейського парламенту та Ради від 11 липня 2007 року [20] (далі – Європейської процедури вирішення дрібних спорів), зазначається, що «багато держав-членів запровадили спрощені процедури цивільного судочинства для вирішення дрібних спорів, оскільки витрати, пов'язані з розглядом цих справ, повинні бути пропорційними розміру позовних вимог. Метою такої процедури має стати покращення доступу до правосуддя». Водночас у ст. 9 Європейської процедури вирішення дрібних спорів міститься застереження, відповідно до якого «суд або уповноважений орган повинні ставитися з відповідною повагою до права на справедливий суд і принципу змагальності, зокрема під час вирішення питання про необхідність проведення судового засідання (в усній формі), а також під час отримання доказів та визначення доказів, які можуть бути прийняті» [21, с. 145, 146].

Очевидно, що законодавче втілення нової конструкції принципу пропорційності (ст. 11 ЦПК України), а також специфіка реалізації принципу пропорційності, що пов'язується з наявністю генетичного та функціонального зв'язку з іншими принципами цивільного судочинства, створює підґрунтя для зміни його правозастосовного характеру. У цій площині слід підтримати думку В.А. Кройтора щодо можливості констатації прямої дії норм-принципів цивільного судочинства, оскільки якщо раніше принципи цивільного процесуального права мали значення передусім для правотворчого процесу, а в правозастосовну діяльність проникали опосередковано, через дію конкретних правових норм, то сьогодні, ставши самостійними правовими нормами, вони отримали здатність до прямої регулятивної дії. Суперечливість чинного цивільного процесуального законодавства, чималий масив прогалин у цивільному процесуальному праві дедалі частіше поживають науковий інтерес до питання прямого використання принципів цивільного судочинства [22, с. 178, 181].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У підсумку варто зазначити, що принцип пропорційності характеризується такими особливостями: 1) має генетичний зв'язок із загальноновизнаними принципами цивільного судочинства, зокрема принципом правової визначеності та законності, походить від верховенства права та є його конкретизуючим складником, а також функціональний зв'язок з галузевими принципами цивільного судочинства, зокрема принципом змагальності; 2) галузевий принцип цивільного судочинства знаходить своє правозастосовне втілення як норма прямої регулятивної дії у визначенні судом порядку здійснення провадження у справі; 3) його правова реалізація пов'язується з необхідністю застосування судом процесуальних дій, які обмежують права учасників справи.

Суд у визначенні вказаних процесуальних дій має оцінювати їх правомірність та виправданість запровадження у площині дотримання таких умов, як-от: 1) законність таких дій; 2) відповідність їх правомірній (законній) меті; 3) необхідність учинення таких дій; 4) їх домірність тій процесуальній меті, задля якої вони вчиняються; 5) відповідність таких дій завданням та основним засадам (принципам) цивільного судочинства.

Список використаних джерел:

1. Боровська І.А. Принцип пропорційності у цивільному судочинстві. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав* : матеріали наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті проф. Ч.Н. Азімова (Харків, 16 груд. 2020 р.). Харків, 2020. С. 64–67.
2. Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров та ін. ; за ред. В.В. Комарова. Харків : Право, 2011. 1352 с.
3. Погребняк С.П. Основоволожні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.
4. Альбрехт П.-А. Забута свобода: Принципи кримінального права в європейській дискусії про безпеку. Одеса : Астропринт, 2006. 160 с.
5. Штобер Р. Хозяйственно-административное право. Основы и проблемы. *Мировая экономика и внутренний рынок* : монографія ; пер. с нем. Москва : Волтерс Клувер, 2008. 370 с.
6. Погребняк С.П. Принцип пропорційності в Українській юридичній практиці та практиці ЄСПЛ. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини* : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.). Одеса : Фенікс, 2012. С. 294–310. URL: <http://hdl.handle.net/11300/9614>
7. Шлоер Б. Принцип адекватності в європейському та українському публічному праві. *Український правовий часопис*, 2003. № 3 (8). С. 3–27.
8. Убрамик Ю.Р., Дяченко С.В. Особливості пропорційності: історія та практика. *Право і суспільство*. 2018. № 6. Ч. 2. С. 29–34.
9. Аристотель. Нікомахова етика / пер. з давньогрец. В. Ставнюк. Київ : Аквілон-Плюс, 2002. 480 с. URL: http://am.history.univ.kiev.ua/Nikomakhova_etyka.pdf
10. Аристотель. Никомахова этика. Соч. : в 4 т. ; пер. с древнегреч. / общ. ред. А.И. Доватура. Москва : Мысль, 1983. Т. 4. 830 с. URL: <http://pavroz.ru/files/aristotle4.pdf>
11. Тоцький Б.А. Принцип пропорційності: історичний аспект і теоретичні складові. *Часопис Київського університету права*. 2013 № 3. С. 70–74.
12. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні : монографія. Київ : Реферат, 2007. 670 с.
13. Рішення Європейського суду з прав людини від 09 січня 2013 року у справі «Олександр Волков проти України», заява № 21722/11. *Офіційний вісник України*. 2013. № 89. С. 397. Ст. 3307. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text
14. Рішення Європейського суду з прав людини від 29 червня 2004 року у справі «Жовнер проти України», заява № 56848/00. *Офіційний вісник України*. 2004. № 42. С. 355. Ст. 2820. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_221#Text
15. Рішення Європейського суду з прав людини від 25 вересня 2018 року у справі «Денісов проти України», заява 76639/11. *Офіційний вісник України*. 2019. № 5. С. 106. Ст. 188. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c96?find=1&text=пропорційн+легітимн+обмеження#w1_1
16. Рішення Європейського суду з прав людини від 18 грудня 2008 року у справі «Савіни проти України», заява № 39948/06. *Офіційний вісник України*. 2009. № 84. С. 45. Ст. 2852. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_454#Text
17. Рабинович П. Європейські стандарти прав людини: онтологічні, гносеологічні та праксеологічні стандарти. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2–3 (33–34). С. 114–132
18. Варламова Н. Верховенство права – базовий принцип європейської системи захисту прав человека. *Конституционное право: Восточноевропейское обозрение*. 2002. № 3 (40). С. 151–178.
19. Головатий С.П. Верховенство права : монографія: у 3 кн. Київ : Фенікс, 2006. Кн. 2: Верховенство права. 1747 с.
20. Regulation (EC) No. 861/2007 of the of 11 July 2007 creating a European Small Claims Procedure. URL: http://europa.eu/legislation_summaries/consumers/ protection_of_consumers/116028_en.htm
21. Ізарова І.О. Науково-практичний коментар до цивільного процесуального законодавства Європейського Союзу перші загальноєвропейські процедури розгляду і вирішення цивільних та комерційних справ транскордонного характеру – видачі Європейського судового наказу й вирішення дрібних спорів ; пер. з англ. І.О. Ізарової, А.В. Сизової. Київ : ВД «Дакор», 2016. Ч. 1. 308 с.
22. Кройтор В.А. Принципи цивільного судочинства та їх система проблеми сучасної теорії і практики : монографія. Харків : Право, 2020. 672 с.